PS

In mei 1950 verscheen het eerste nummer van *Braak*, een van de vele literaire tijdschriften van toen. Een terugblik op vijftig jaar Vijftigers.

Het PAROOL vrijdag 19 mei 2000

BRAAK

Maandelijks Cahier voor proza, poëzie en critiek

BOEKEN / Wat bezielt Joost Zwagerman? 8
AUTO / Dat was lachen vroeger, zo'n Skoda. Nu lacht de eigenaar 15
MEDIA / Euro 2000: Waalse RTBF is herhalings-gek maar kreeg niet zijn zin 24
agenda 19
het weer/puzzel 20
radio en tv 21 t/m 24

GLIMP 271

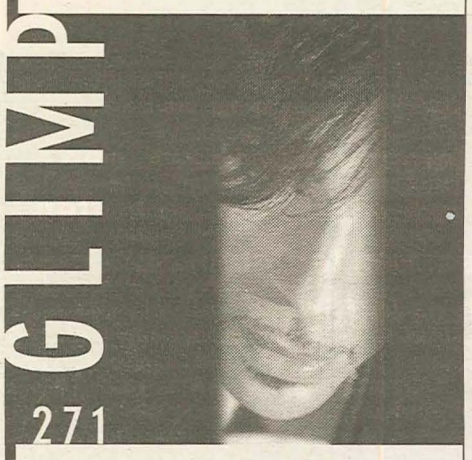

Prince

Leeftijd: Op 7 juni wordt hij 42.

Voorkomen: In het nummer *Bob George* op de plaat *The Black Album* noemt hij zichzelf *that skinny motherfucker with the high voice*. Een vertaling zou kunnen luiden: kleine, graatmagere zwarte kabouter uit Minnesota met een hoge piepstem en een veel te grote gitaar om de nek. Hij bespeelt dat zessnarige ding trouwens lang niet onverdienstelijk.

Status: Een van de belangrijkste en productiefste singer-songwriters en producers van de jaren tachtig. Schepper van een veel nagevolgde geile maar koele funk-variant, die hem een serie grote hits opleverde. *Purple rain*, *When doves cry*, *Kiss*, enzovoorts. Hij was ook een geweldige podium-act, waarin alle muzikanten bewogen in strakke choreografieën. Ook dat is nadien op grote schaal overgenomen. In de jaren negentig werd de glans van zijn ster wat doffer door een aantal matige platen. Wat ook niet hielp waren al die naamsveranderingen.

Hoe zat dat ook al weer? Om te beginnen hanteerde hij al veel langer allerlei aliassen. Als producer van The Time noemde hij zichzelf 'Jamie Starr'. In de film *Purple Rain* 'The Kid', als songwriter voor Sheana Easton 'Alexander Nevermind', als songwriter voor The Bangles 'Christopher', als zanger op *Sign O' The Times* 'Camille', en op *Exodus* van The Power Generation speelde hij mee als 'Tora Tora'. Maar jij doelt op iets anders.

Ja. Iets met 'vetklep' of zo. TAFKAP. Ik leg het even uit. Prince heet officieel Prince Rogers Nelson en koos zijn voornaam als artiestennaam. Maar na juridisch gesteggel met zijn platenmaatschappij Warner Brothers over de rechten van de *masters* van zijn platen voelde hij zich aan de ketting gelegd en vond hij dat hij die naam niet meer kon gebruiken, zolang hij niet de vrijheid had die hij voor zichzelf wenste. Hij schreef 'Slave' op zijn voorhoofd en besloot zich The Artist Formerly Known As Prince te noemen (of kortweg The Artist), en koos uiteindelijk voor een onuitspreekbaar symbool. Veel fans noemden hem TAFKAP. Handig acroniem. Maar ziet: van de week maakte hij bekend dat hij vanaf nu voor altijd en eeuwig weer gewoon Prince zal heten.

Waarom? Omdat zijn contract met Warner Brothers eindelijk, na zeven jaar strijd, is ontbonden. Nu maar hopen dat niemand hem Prince, The Artist Formerly Known As The Artist Formerly Known As Prince gaat noemen. Of erger nog: PTAFKATAFKAP. Hij viert zijn wedergeboorte met een *weeklong party* in Minnesota, waar hij zijn studio-complex Paisley Park tussen 7 en 13 juni voor het publiek zal openstellen. Op 13 juni geeft hij een concert in het Northrup Auditorium. Op zijn eigen website (Daysofwild.com) lanceert hij binnenkort een nieuw plaatje: *Cybersingle*, dat je kan downloaden.

Wat moet je nooit tegen Prince zeggen? Hé klein slaafje, weet je vader wel dat je hier bent? En is het warm daar beneden?

Revolutie rond het Leidseplein

De vijftigers bestaan vijftig jaar. Morgen verschijnt het boek *Een kleine mooie revolutie tussen Cobra en Atonaal; BRAAK*, met een facsimile-uitgave van het tijdschrift. Hans Renders heeft deze reprint van Braak aangegrepen om ook de geschiedenis te schrijven van die andere kleine literaire tijdschriftjes die rond 1950 in Amsterdam verschenen, zoals *De Dualist, De Keerkring*, *Cahier Eylders* en *Spleen*. Tevens verschijnt bij dezelfde uitgever een door Renders verantwoorde heruitgave van de oorspronkelijk in 1954 verschenen bloemlezing *Vijf 5 tigers*. Op deze en volgende pagina's: een kleine geschiedenis van *Braak*, de bronnen van het blad op het Amsterdams Lyceum en de schoolkrant *Halo*, en de ervaringen van abonnees en betrokkenen.

PAUL ARNOLDUSSEN en HANS RENDERS

BRAAK is één van de tijdschriftjes die rond 1950 rondom het Leidseplein werden uitgevent, zoals *De Dualist* (vanaf 1947), *De Keerkring* (vanaf 1948), *Spleen*, *Sense & Sentences* en *Cahier Eylders* (1950).
Dat uitgerekend *Braak* een icoon van de Beweging van Vijftig is geworden heeft twee oorzaken. Redacteuren Remco Campert en Rudy Kousbroek drukten behalve poëzie en proza ook korte kritische reacties op dichtbundels en tijdschriften af – met andere woorden: ze maakten duidelijk waar ze voor stonden. En misschien nog belangrijker was dat ze zo slim waren om vanaf het derde nummer Lucebert en Bert Schierbeek in de redactie op te nemen. Die twee waren slechts vijf en tien jaar ouder dan Campert en Kousbroek, maar behoorden door hun publicaties van een paar jaar eerder in *Reflex* en *Cobra* al tot een oudere generatie dichters met aanzien.
Behalve van de redacteuren staat in de totaal zeven nummers van *Braak* werk afgedrukt van onder anderen: Hans Andreus, Niels Augustin, Henk Boekenoogen, Hugo Claus, Jan Hanlo, Jan G. Elburg, Leins Janema, Gerrit Kouwenaar, Nico Lijsen, J.B.W. Polak en Bab Westerveld.
Kousbroek was in zekere zin de gangmaker van *Braak*, de titel was zijn idee. De naam *Braak* had diverse connotaties: doorbraak, diefstal met braak, braakliggende grond waarop elk gewas nog groeien kan, braak in de betekenis van 'walging', soms resulterend in braken. *The Waste Land* van T.S. Eliot: daar was de titel oorspronkelijk aan ontleend, zo zeggen de redacteuren nu.
In het eerste nummer van *Braak* stonden vijf gedichten van Kousbroek en een absurdistisch kort verhaal van Campert. Onder zijn pseudoniem Vincent Mureno droeg Campert vijf gedichten bij die wat minder luchthartig waren dan die hij onder eigen naam publiceerde.
De redacteuren begonnen meteen in het eerste nummer maar kritiek te leveren op die andere kleine literaire tijdschriften die ze in café Eijlders en omstreken onder ogen kregen. Het eerste blad dat door Campert werd besproken was *Spleen*. Hij was er niet enthousiast over, en zag er een weerspiegeling in 'van hun seksuele noodjes, hun kantoorzieltjes en hun schemerlampmentaliteit'.
Spleen was al in maart 1950 verschenen en droeg de weidse ondertitel: 'Internationaal maandblad van en voor scheppende verschoppelingen'. Het was bij dit ene nummer gebleven. In dit blaadje van vier bladzijden zijn inderdaad nogal veel flauwe opmerkingen opgenomen in de trant die Campert zo stoorde: "De eerstvolgende nummers van Spleen zijn een Kroegnummer, een Prostitutienummer en een Kwatrijnennummer." En: "Wij houden van drank, Eylders, concubines, idioten, poëzie en insinuaties."
In dezelfde rubriek 'Besprekingen' bekritiseert Campert het eerste deeltje poëziebundels uit de door Ad den Besten geredigeerde serie De Windroos: *Sous-terrain* van W.J. van der Molen. Op basis van enkele citaten wordt Van der Molen met zijn eigen beeldspraak weggezet: "Het blijkt dat zijn schoot door bergketens is gezwollen; ondanks dat lukt het hem onder stoelen door te schuiven en in gordijnen gerold te staan." En de dichter ironisch 'de heer' noemend, sluit Campert af met: "Men moet de heer van der Molen eens flink in zijn zij kietelen."
"De naoorlogse Nederlandse poëzie begint langzamerhand gestalte te krijgen,' schrijven de redacteuren in het tweede nummer. Ze lijken te bedoelen dat de Nederlandse poëzie gestalte begon te krijgen in *Braak*. Met een ironische toespeling op Vasalis met haar populaire bundel *Parken en Woestijnen* sneren Campert en Kousbroek dat de nieuwe poëzie in elk geval als eis stelt: "Dat er niet meer vaag in parken of woestijnen wordt gelopen." In dit tweede nummer presenteerde de redactie kopij van Lucebert. Die had goed in de gaten dat hij een dichtersgroep vertegenwoordigde waar jongeren tegenop zagen: "Ik zag ze als twee heel sympathieke, jonge dichters die ook hogerop wilden."

Freddie Rutgers en Remco Campert op het Boekenbal, 1951. FOTO PARTICAM PICTURES

MET INGANG van het derde nummer traden Lucebert en Schierbeek toe tot de redactie. Vanaf dat nummer werd *Braak* niet meer gestencild. Offsetdrukken bleek goedkoper te zijn. Maar wat belangrijker was, deze druktechniek bood grote mogelijkheden het blad te illustreren en om kopij facsimile te vermenigvuldigen.
Dit derde nummer werd maar meteen in twee edities uitgebracht, dat wil zeggen

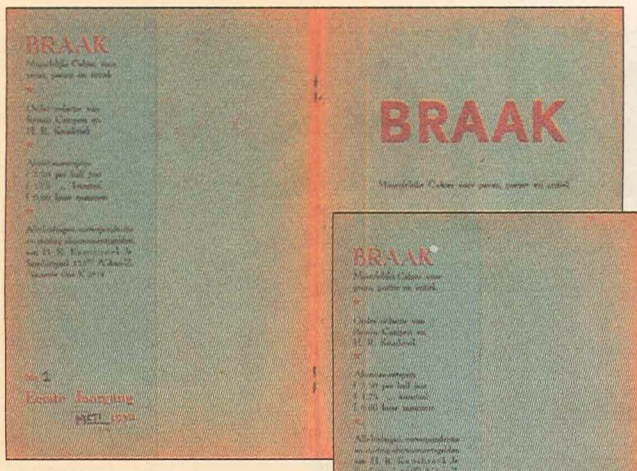

Braak 1

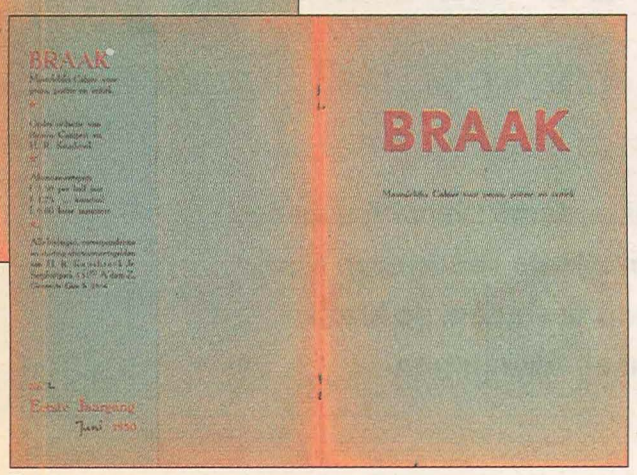

Braak 2

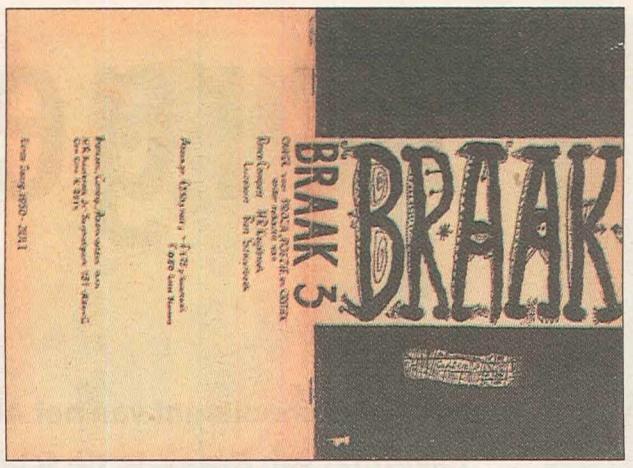

Braak 3, ontwerp Lucebert

Braak 3, ontwerp Karel Appel

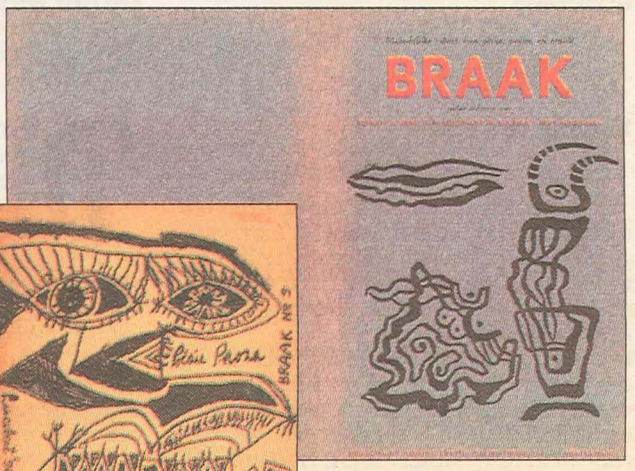

Braak 5, ontwerp Oscar Götz

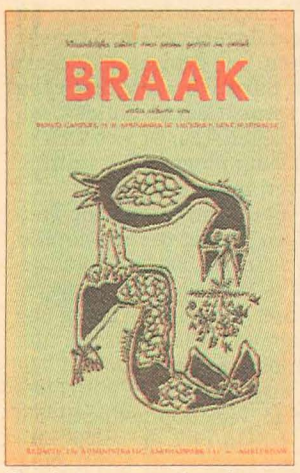

Braak 4, ontwerp Lucebert

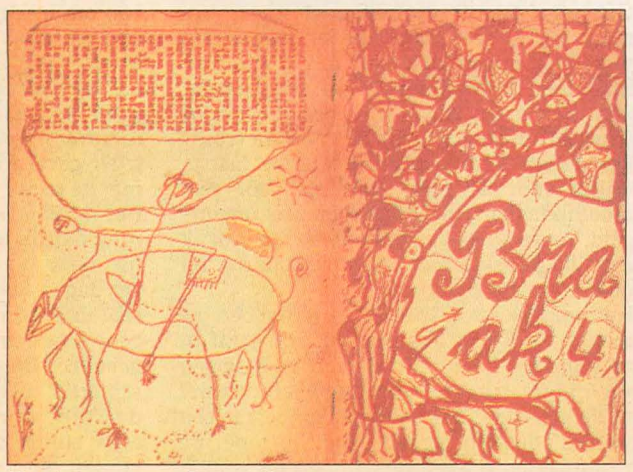

Braak 4, ontwerp Remco Campert

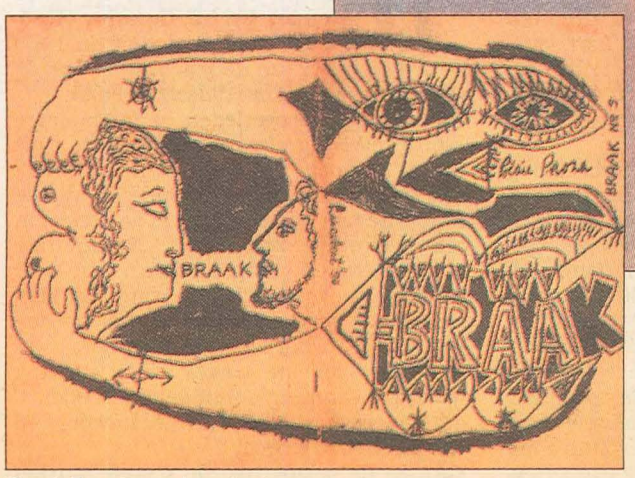

Braak 5, ontwerp Lucebert

Braak 6, ontwerp Boekenooge

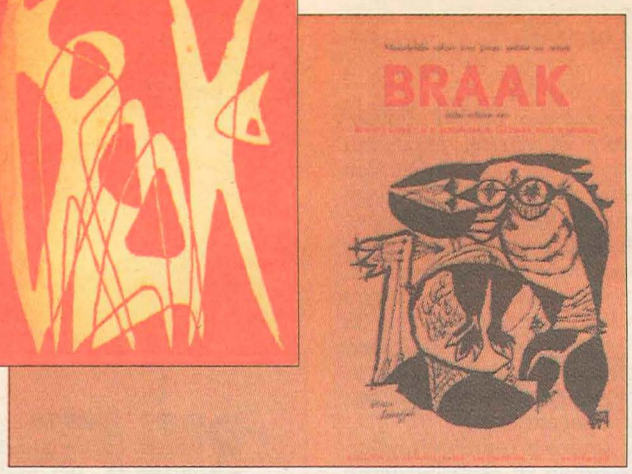

Braak 6, ontwerp Oscar Scheffel (pseudoniem van Lucebert)

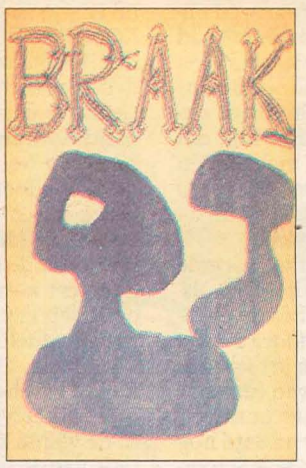

Braak 7, ontwerp Nico Lijsen

met twee verschillende omslagen. Lucebert tekende in zijn onstelpbare spontaniteit en werklust een omslag, maakte vignetten voor het hele nummer, illustreerde zijn en andermans kopij, kalligrafeerde gedichten en ontwierp echte en nep-advertenties.
Kousbroek had advertenties binnengehaald van onder meer boekhandel Allert de Lange en van uitgeverij Breughel voor een bundel van Gerrit Achterberg. Lucebert tekende op eigen inititatief een advertentie voor pottenbakkerij Urn, gevestigd op de Van Eeghenlaan 7bov. Op dit adres woonden de pottenbakster Frieda Koch en haar echtgenoot Bert Schierbeek. Daar werd *Braak* voortaan gemaakt en dit adres fungeerde als een ontmoetingsplaats voor jonge dichters, temeer omdat Koch en Schierbeek zoveel ruimte hadden dat ze kamers konden verhuren. Lucebert betrok een kamertje op de Van Eeghenlaan en even later zegde Remco Campert zijn kamer in de Tweede Helmersstraat op om zich bij zijn twee mederedacteuren te voegen.
Een gedeelte van de oplage had een omslag in boekdruk met een tekening van Karel Appel, althans zo leek het. Appel reageerde welwillend toen Campert en Kousbroek hem vroegen 'iets' voor een omslag af te staan. De twee jonge dichters werden op zijn atelier genood aan de Gijsbrecht van Aemstelstraat. De gouaches die Appel liet zien waren niet af te drukken zonder halftonen. Ze kozen de gouache met het meeste contrast, maar toen ze bij de drukker kwamen bleek hij er toch geen lijncliché van te kunnen maken. Wat nu? De medewerking van Appel aan *Braak* wilden ze zich niet ontzeggen, en daarom maakte Kousbroek met Oost-Indische inkt een kopie.
Maar er waren meer problemen voordat het derde nummer eindelijk klaar was. De drukker 'kwam na bijna drie weken opgewonden lezen in de copij mededelen dat het hem te opsceen (!) was'. Op hilarische wijze beschrijft Lucebert vervolgens dat hij Kousbroek vergezelde om met het drukkerséchtpaar te praten. Alleen gelaten met de echtgenote krijgt hij te horen niet iemand te zijn 'voor zo'n blaadje, u bent heel anders'. Terwijl Kousbroek met de heer des huizes in de drukkerij was, nam zijn vrouw Lucebert in vertrouwen: 'Die man, die meneer Kruisbroek is een getekende, een zoon van de allerdiepste duisternis die alles met zich mee trekt in het slijk der verdoemenis.' Er werd een andere drukker gevonden.
Kort daarop verhuisden Campert en Kousbroek naar Parijs, het vijfde en het zesde nummer werden grotendeels geproduceerd door redactiesecretaris Bab Westerveld. Lucebert herinnerde zich jaren later, waarschijnlijk apocrief, dat Harry Mulisch nog een poging had gewaagd in *Braak* te komen. Harry haalde uit zijn rechterbinnenzak een sonnet, de redactie las het maar schudde misprijzend het hoofd. Harry vouwde vervolgens het papier weer op en haalde uit zijn linkerbinnenzak een wild gedicht zonder rijm of vorm, bepaald geen sonnet. Maar ook hiervan constateerde de redactie dat het nergens over ging. Mulisch gaf geen krimp en nam afscheid met de woorden: 'Volgende keer beter, heren.'

HET ZEVENDE nummer van *Braak* is een aflevering vol raadsels en animositeit. Niets in het colofon wees erop dat dit het laatste nummer was, hoewel een paar moeilijk te doorgronden bijdragen wel te denken gaven. Twee van die bijdragen maakten deel uit van een groter geheel, zoals de titel al suggereerde: *uit: Het prentenboek voor nachtblinden.*
Lucebert en Schierbeek publiceerden elk een prozafragment dat uitsluitend te begrijpen is als je weet dat Lucebert verliefd was op Frieda Koch, Schierbeeks echtgenote. Een problematische omstandigheid omdat Lucebert onderhuurder van het echtpaar was. In oktober 1950 gingen Koch en Schierbeek uit elkaar.
De onderlinge spanningen tussen Lucebert en Schierbeek vertaalden zich aanvankelijk in brieven die zij elkaar toeschoven. Het verhaal achter deze particuliere correspondentie is een van de redenen waarom er aan het tijdschrift een vroegtijdig einde kwam. De twee in *Braak* gepubliceerde brieven hebben als titels: 'WC(ker)' en 'Zaal(ig)'. Schierbeek reageerde indirect op een andere brief die Lucebert eerder in het tijdschrift *Podium* had gepubliceerd: "wanneer een vreemdeling met jou als drenkeling in zijn armen de straat inkomt en ik zie dat toevallig,

Lees verder op PS4

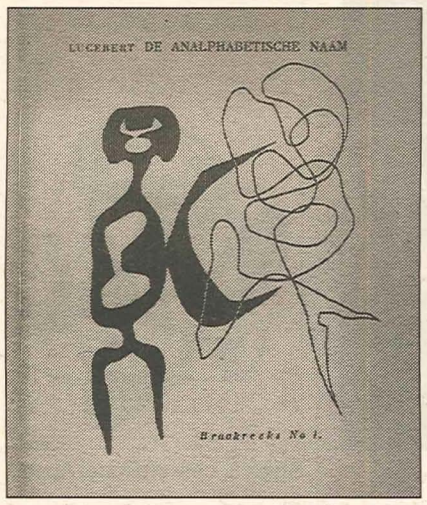

Nummer 1 in de nooit verschenen Braakreeks.

Zorgenkindjes

Halo, de schoolkrant van het Amsterdams Lyceum, was de bakermat van _Braak_. In de school zijn de sporen van Rudy Kousbroek en Remco Campert nog te vinden, de krant publiceerde hun eerste gedichten en tekeningen.

Vervolg van PS3

denk niet dat ik dan de trappen afren om open te doen met een bonzend hart. integendeel.'' Het was niet meer gezellig binnen de redactie, de ene helft zat in Parijs, de andere helft maakte onderling ruzie. Arme redactiesecretaris.

In hetzelfde nummer vocht Schierbeek nog een andere strijd uit. Op 17 februari 1951 was er een PEN-bijeenkomst geweest waarop Schierbeek had gesproken over de experimentele letterkunde. H.J.A. Hofland stak in *Propria Cures* de draak met die lezing. Hij trok een vergelijking tussen 'de volksstam der Zuni's', die er de gewoonte op na schenen te houden om leden die bijzondere prestaties leverden tot eenzame opsluiting te veroordelen, en de experimentele dichters: ''Want wat in het land der Zuni's het lot is van iedere ongelukkige met superieure capaciteiten, blijft bij ons voornamelijk beperkt tot de meer dan middelmatige schrijvers.''

Schierbeek had beweerd dat de experimentelen taal alleen gebruiken als expressiemiddel en niet 'als methode van communicatie'. Hofland vond dit een verwarrend onderscheid. In oude nummers van *Braak* had hij fragmenten gelezen van Schierbeeks *Het Boek Ik* die hij beoordeelde als 'eindeloos gelal'. Hij had gehoord 'dat Schierbeek ongeveer dertig jaar is; te oud, lijkt mij, om uitsluitend te lallen'. Hofland maakte één uitzondering op zijn oordeel over de experimentelen: Lucebert. Voor de rest vond hij de experimentele literatuur flauwekul.

Schierbeeks reactie op dit alles vormde geen toonbeeld van begrijpelijkheid. En alsof de onbegrijpelijke correspondentie en de cryptische reactie nog niet voldoende waren om de lezer te pesten, kwam Schierbeek met een stapel kopij aanzetten van een paar dichters die hij in het café had ontmoet. Westerveld is er een halve eeuw na dato nog boos over: ''Op een goede dag kom ik Schierbeek tegen en die vertelde mij: 'Wat ik nu heb dat is geweldig. We gaan een Braak International maken'.'' Hij was in een dronken bui een Engelssprekende dichter tegengekomen die een pakket gedichten bij zich droeg. Schierbeek vond het geweldige poëzie en beloofde alles in *Braak* te zetten.

En inderdaad, *Braak* opende met een Engelstalig gedicht van Jan Carew, overgetikt als Jan Carrew. Van dezelfde Carew werd een introductie op de 'South American poet of Indian ancestry' Kona Waruk afgedrukt. Daarna volgden zes pagina's poëzie van Waruk. Alsof de redactiesecretaris de deur achter zich dichttrok, dichtte hij op de laatste pagina: 'hier is het land verdronken ik verga'. Er was geen geld meer om de drukker te betalen, laat staan om dit nummer aan de abonnees toe te sturen.

Bijna de hele oplage van dat laatste nummer is in de wc van de Van Eeghenlaan gezet, als toiletpapier. Luceberts bijdrage in dat laatste nummer onder de titel 'WCker' bleek een voorspellende waarde te hebben gehad.

Hans Renders: Een kleine mooie revolutie tussen Cobra en Atonaal; BRAAK. Uitgave De Bezige Bij, ƒ 49,50.
Hans Renders (red.): Vijf 5 tigers. Uitgave De Bezige Bij, ƒ 49,50.

'DE SCHOOL was 'Gunning', het was niet Het Amsterdams Lyceum,'' schreef Johan Polak, de latere uitgever. Dr. C.P. Gunning (1886-1960) was de oprichter (in 1917) en de inspirator van de school waar ook de wortels liggen van het tijdschrift *Braak*.

Polak, inmiddels overleden, in zijn bijdrage aan de jubileumuitgave van de school uit 1992: ''De bouw van de lokalen, de inrichting van de aula, de gerekte speeches van de rector die veel weg hadden van de preken in een hervormde kerk – dr. C.P. Gunning hoorde zichzelf graag spreken – het door leerlingen gekozen schoolbestuur, het klasseboek, de leerlingenboekjes, de lyceumdas, het had alles iets zeer bijzonders van een onmiskenbare smaak, flair en stijl, waarin je Gunning onmiddellijk herkende, deze edele, hartelijke, warme, moedige en wat plechtstatige man.''

Kort na de oorlog had de school aan het Amsterdamse Valeriusplein – die een fors schoolgeld vroeg overigens – al verschillende clubs, onder meer voor toneel en schaken, niet algemeen in die tijd. Er waren aansprekende leraren, waarbij met name J.G. Bomhoff in dit verband van belang is. En er was *Halo*, het schoolblad waarin Rudy Kousbroek en Remco Campert debuteerden, en waarvan Johan Polak, de uitgever in den dop, administrateur was.

Gerrit Kouwenaar zat ook op het Amsterdams Lyceum, voor de oorlog, maar van hem zijn weinig gegevens voorhanden. Van de schoolloopbaan van Campert en Kousbroek weten we meer. Remco Campert, zoveel is duidelijk, had aanmerkelijk meer plezier in de schoolkrant dan in de leerstof. Campert kwam van de ulo uit Epe en kon op 4 september 1945 beginnen in klas 3a van de afdeling gymnasium. Het ging lang niet slecht, alleen met geschiedenis en wiskunde was het behelpen. 'Een prettige leerling', noteerde zijn docent Engels.

In de vierde klas, Remco is inmiddels redacteur van *Halo* geworden en geeft het leven aan stripfiguur Snuf Snuffel, redt hij het aanvankelijk ook nog, maar aan het eind van dat schooljaar gaat het mis. Gunning – hij bleef rector tot 1952 – schrijft hem op 3 juli 1947:

''Ik kom eens even informeren hoe het toch met je gaat. Je bent nu al zo lang weer niet op school geweest, dat ik hierover nu toch wel graag eens even precies op de hoogte zou komen.'' Het is de proefwerkperiode en 'ieder uur is eigenlijk kostbaar en jou hebben we nu al in dagen niet gezien. Laat je nu even omgaand weten hoe dat nu zo lang moet duren?' Gunning schrijft aan Campert zelf omdat hij heeft gehoord dat Camperts Moeder – met hoofdletter M – op reis is. Dat klopt, de actrice Joekie Broedelet, weduwe van de in de oorlog geëxecuteerde Jan Campert, is op tournee, dit keer in Indonesië.

De post was toen nog pijlsnel, want op dezelfde dag antwoordt mevrouw H. Haude-Bay, de huishoudster, dat Remco vanaf 7 juni wegens ziekte heeft moeten verzuimen. Dat moet een erg soepele en aardige huishoudster zijn geweest. Remco ondersteunt een en ander nog met een eigen briefje. ''Hartelijk dank voor de belangstelling bij mijn ziekte. Het begon met het verrekken van een spier in het zwembad. Ik moest toen een paar dagen rust houden en kreeg keelontsteking. (...) Vandaag was ik weer voor het eerst op, maar ik voel me nog tamelijk zwak.''

Gunning gelooft er helemaal niets van, maar hij is geen man die er kwaad om wordt. Hij maakt zich druk om àl zijn leerlingen, en dus ook om Remco. Die gaat dat jaar toch over, maar met een taak voor Grieks. Gunning schrijft aan aan mevrouw Broedelet: ''Remco plaatste ons de laatste weken voor de grote vakantie voor veel moeilijkheden. Hij werkte toen zeer ongeregeld. Voorts kreeg ik telkens weer de indruk dat hij spijbelde. Het was duidelijk dat hij de nodige leiding miste.''

Hij blijkt de taak Grieks niet te hebben gemaakt. ''Wij zijn dus genoodzaakt straf in te grijpen.'' Remco wordt een paar dagen verwijderd, maar ja, Gunning heeft ook wel in de gaten dat dat voor een spijbelaar een weinig adequate straf is, dus hij moet de maandag erop weer verschijnen en komen vertellen wanneer hij de taak wel af heeft.

Mevrouw Broedelet antwoordde dat ze 'wanhopig' was dat ze er vanuit Indië zo weinig aan kon doen, Maar 'gelukkig zit hij er zelf ook nogal mee en is vol goede voornemens'.

Die taak komt kennelijk nog af, maar Remco wordt na een paar maanden alsnog naar de vierde teruggezet. Het mag niet meer baten, in praktijk kwam hij eigenlijk vooral nog op school om zijn kopij voor *Halo* af te leveren. Leraren meldden op lerarenvergaderingen veelal dat ze geen gegevens hebben om leerling Campert te beoordelen. En op 7 juli 1948 moet de moeder van Campert lezen: ''Wij achten het dringend gewenst dat Remco ergens buiten Amsterdam in een goed internaat komt. Gaarne zouden wij hierover overleg plegen. Laat Remco zich in ieder geval zo spoedig mogelijk na sluiting met de rector in verbinding stellen.''

Het is tekenend voor de attente rector Gunning dat hij ook, en zonder te veel moralisme, naar Remco schrijft: ''Beste Remco, dezer dagen heb ik telkens op je zitten wachten. Hadden wij niet afgesproken dat je nog eens langs zou komen? Waarom is dat niet gebeurd? Denk niet dat ik je loslaat of laat schieten. Geen kwestie van. Wij hebben daarvoor samen te veel doorgemaakt. En eens zullen wij samen ook de goede weg vinden die jij gaan moet. Laat mij nu dus eerst weten hoe of wat. (...) Stevige handdruk en kop op hoor.''

Maar Campert was al in andere, meer literaire sferen. Tot een ontmoeting is het niet meer gekomen.

IN DE JAREN vijftig deed op de school nog een aardige anekdote over Campert de ronde. Journalist Toon Schmeink, rond 1953 samen met Joop van Tijn redacteur van

Een schoolkrant

REMCO CAMPERT en Rudy Kousbroek hadden al een jarenlange ervaring in het maken van een tijdschrift achter de rug voordat ze in mei 1950 het eerste nummer van *Braak* lieten verschijnen. Ze waren de gezichtsbepalende medewerkers geweest van Het Amsterdams Lyceïsten Orgaan: *Halo*.

Kousbroek debuteerde in oktober 1946 in *Halo* met een paginalang gedicht in quasi-middeleeuwse taal en 'vrij naar Carel ende Elegast'. Campert publiceerde eveneens vanaf 1946 poëzie in *Halo*. En hij verzorgde een vaste rubriek waarin hij ook zijn tekentalent kon botvieren: 'De Lyceumkroeg' (een gedicht gecombineerd met een cartoon).

Met ingang van het februari/maartnummer 1947 prijken Campert en Kousbroek, samen met Paul Jansse, in het colofon als redacteur van *Halo*. Vanaf dit nummer begon Campert ook bij te dragen onder de pseudoniemen Klungel en 'erce', onder deze fonetische schrijfwijze van zijn initialen maakte hij tekeningen. Als Klungel publiceerde hij poëzie in het genre light verse.

Vanaf februari 1948 vond er een redactiewisseling plaats. Paul Jansse werd hoofdredacteur, Campert een van de 'gewone' redactieleden en Kousbroek was voortaan vaste medewerker. Hij bleef strak rijmende gedichten schrijven en Campert publiceerde *Een standaardwerk*, een polemisch stukje waarin hij zich vrolijk maakte over P.H. Ritter en Godfried Bomans, die zich respectievelijk twee dagen en twee weken 'misselijk' hadden gevoeld na het lezen van Simon van het Reves roman *De Avonden*. 'Wanneer er nu een vruchtbare samenwerking ontstaat tussen de brave Simon en mij dan zal spoedig een standaardwerk verschijnen op het gebied van het veroorzaken van misselijkheid in het algemeen en afschuw voor de medemens en zichzelf in het bijzonder.'

In juni 1948 werd afscheid genomen van Johan Polak, hij had zich vanaf oktober 1946 als 'administrator' dienstbaar gemaakt aan *Halo*. In het anoniem gepubliceerde afscheidsstuk stonden opmerkingen die typerend zouden blijken voor Polaks verdere leven: 'Enig gerief was misschien voor hem een levensessentie, toch vermocht slechts het boek tegemoet te komen aan zijn welhaast niet te stillen geestelijke honger'. *Halo* kan met recht tot de voorgeschiedenis van *Braak* worden gerekend. Niet alleen omdat Campert en Kousbroek vóór mei 1950 al een jarenlange redactionele samenwerking achter de rug hadden, en omdat ze in bepaalde opzichten hun middelbareschooltijd gewoon voortzetten door middel van een

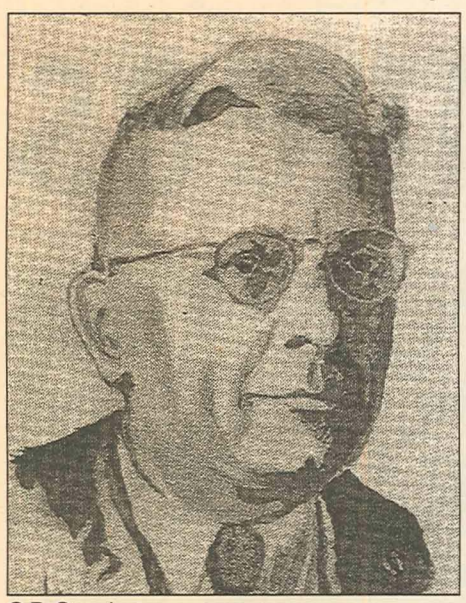
C.P. Gunning

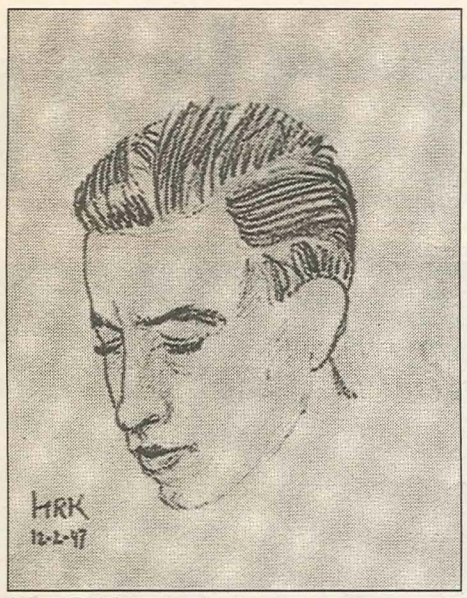

Johan Polak

J.G. Bomhoff

TEKENINGEN UIT HALO VAN RUDY KOUSBROEK

Halo: "Op het mondeling eindexamen vertelde Campert volop over moderne literatuur. De gecommitteerde vroeg of hij ook nog iets te zeggen had over de letterkunde van voor 1945. Campert antwoordde dat er voor de oorlog niets van enig belang verschenen was. De gecommitteerde vond dat zo'n leerling onmogelijk kon slagen, maar docent Bomhoff heeft hem er toch nog doorheen gesleept."
Dat het verhaal niet kan kloppen – Campert heeft dat examen immers nooit gedaan – doet er niet zo toe. Tekenend is dat Campert toen al – of nog? – een begrip was op school, en dat Bomhoff zo zijn best voor hem zou hebben gedaan.
J.G. Bomhoff begon zijn carrière als kloosterling, hij werd in 1957 hoogleraar in Leiden en op school was hij vooral de propagandist voor de Nederlandse letterkunde. Hij stimuleerde zijn leerlingen, hij was onder de indruk van de poëzie van Rudy Kousbroek, hem deed het aan Achterberg denken en onder die naam stuurde Bomhoff Kousbroeks verzen ook op aan een literair tijdschrift. Wat het blad met het werk deed, is helaas niet overgeleverd.
Bomhoff was 'beschermheer' van *Halo*, en hij prijkt, temidden van verschillde oud-leerlingen van de school, op de abonnementenlijst van *Braak*. En zelfs op zijn laatste, belabberde rapport had Campert een 4 voor Nederlands. Voor de duidelijkheid: op een schaal van één tot vijf. Schmeink: "Voor puberklassen was Bomhoff minder geschikt, daar had hij wel ordeproblemen. Maar een man vol vuur voor de oudere leerlingen. Zijn lessen Nederlands en geschiedenis ontliepen elkaar niet zo veel. Hij plaatste zijn onderwerpen altijd in een breed cultuurhistorisch kader. Hij gaf heel intensief les, een groot pedagoog. Op geschiedenis en Nederlands zakte je niet."
In Camperts bijdragen in *Halo* is weinig terug te vinden over zijn schoolleven. Het gaat hem meestal om belangrijker zaken, zoals de dreiging van een nieuwe wereldoorlog of de jazz. Hij recenseert, zeer welwillend meestal, wel uitvoeringen bij de Diësvieringen van de school – ook zo'n typische Gunning-traditie – en van 'interlyciales', wedstrijden tussen enkele lycea. Rudy Kousbroek, vanaf 1947 'vast medewerker' van *Halo*, ontfermt zich ook zelden over schoolse wissewasjes.
Ook hij begon in 1945, op de hbs, in klas 4 b. Hij eindigde aanmerkelijk succesvoller op school dan zijn vriend Remco, maar het begin was somberder. Het eerste jaar sloot hij af met een herexamen aardrijkskunde. Vader Kousbroek schreef de rector dat hij uit mededelingen van Rudy zelf de indruk had gekregen dat hij 'normaal kon meekomen en voor wiskunde zelfs een uitgesproken aanleg had. Dat laatste blijkt, gezien zijn cijfer, ook niet het geval te zijn.' Maar Kousbroek junior is wel geschrokken: "Ik moge u de verzekering geven, dat Rudy danig onder de indruk is en dat wij hem z'n aplomb vaak hebben verweten." Gunning: "Inderdaad lijkt het me voor Rudy zeer nodig de teugel eens even straf aan te trekken. Maar ik ben over hem overigens toch wel tevreden."
Het komt ook allemaal helemaal goed. De rector schrijft Rudi – op school wordt de y soms door een i vervangen – nog persoonlijk: "Geloof me Rudi, ik vind zelf een herexamen altijd een ellendig iets, ik wilde dat wij er geheel buiten konden, maar in sommige gevallen zijn zij onvermijdelijk en kunnen zij ook tijdig en noodzakelijk herstel brengen."
Nog even slaat de angst vader Kousbroek om het hart als hij januari 1947 een stencil krijgt over slechte vorderingen bij stereometrie. Er gaat een uiterst bezorgde brief naar Gunning. "Rudy stelt zich voor een wetenschappelijke loopbaan te volgen en te trachten doctor in de wis- en natuurkunde te worden." Hij had de indruk dat het met die exacte vakken ook goed ging, hoewel er wel enige sprake was van een houding van 'dat weet ik allemaal al' en van 'zelfoverschatting'. Kousbroek sr. stelt radicale maatregelen voor. De deelname aan het toneelstuk – Kousbroek heeft de rol van Esmoreit in de jaarlijkse diësuitvoering – moet maar worden geschrapt, de repetities ervoor gaan ten koste van de studietijd. Gunning kan hem gerust stellen: "Rudy is echt een studiejongen." Daarbij: 'zijn zelfoverschatting' is 'thans veel, zo niet geheel verbeterd'. En die rol in het toneelstuk moet vooral doorgaan. "Ons gehele schoolfeest zou in gevaar komen, wanneer thans een week voor de Diës Rudy moest uitvallen. Ik zou u dan haast moeten voorstellen Rudy als straf mee te laten doen."
Kousbroek is in 1948 geslaagd, met een 8 voor natuurkunde, een 9 voor scheikunde, Frans en Nederlands. Alleen meetkunde is met een 5 onvoldoende – dat stencil had toch enige grond. Volgens Kousbroek overigens was de onvoldoende een gevolg van zijn toepassing van integraalrekenen, een methode die nog niet tot het onderwijs was doorgedrongen. Gymnastiek was op het eindrapport ook onvoldoende, maar dat hoorde toen wel zo'n beetje in dat milieu. Kousbroek ging wiskunde studeren. Over zijn tijd aan het Amsterdams Lyceum heeft hij zich niet erg meer uitgelaten. Maar in een vers in *Halo*, een pastiche op Weremeus Buning, schreef hij:

Maar een stem uit de aarde, hemel en zee,
Sprak, voor wie het niet wist:
Je bent en je blijft – geslaagd of gezakt –
Voor altijd Lyceist.

PAUL ARNOLDUSSEN
HANS RENDERS

met allure

literair tijdschrift, maar ook omdat zoveel namen van Het Amsterdams Lyceum en *Halo* weer terugkomen op de abonnementenlijst van *Braak*. Abonnee Hans R. Eijl bijvoorbeeld, redacteur van *Halo*, schreef een recensie van Camperts debuutbundel *Vogels vliegen toch* in *Propria Cures*. *Halo*-medewerkers Maarten Viruly en Freddy Emmer abonneerden zich niet op *Braak*, maar Johan Polak, Herman Kater, Louk Bakker, Leo Strackee, B. Dorpema en Piet Bijhouwer deden dat wel.
Campert had zich vanaf voorjaar 1948 nauwelijks meer op Het Amsterdams Lyceum laten zien. Het laatste nummer waar hij aan meewerkte was het julinummer van dat jaar. Naast een 'Klungelgedicht', een tekening en het afscheidsartikel voor Paul Jansse, publiceerde hij *Zijn hoofd verliezen*, een verhaal waarin iemand inderdaad zijn hoofd verliest, eindigend met de zin: "Toen zag ik voor het eerst, dat het hoofd mijn hoofd was."
Twee maanden later liep Campert café D'Oude Herberg in de Amsterdamse Handboogsteeg binnen en leverde daar bij Charles Boost, Eduard Elias, Henri Knap, Frits van der Molen en C.B. Zijlstra datzelfde verhaaltje uit *Halo* in voor een nog te verschijnen tijdschrift (maar dat vertelde hij er niet bij). Dat tijdschrift ging *Mandril; Maandblad voor mensen* heten. Campert leverde zijn kopij 'ietwat beverig' in. "Ik herinner me nog de golf van geluk, die me bijna van mijn benen sloeg, toen ik vernam, dat dat verhaaltje van me was aangenomen." Met het medewerkerschap van *Halo* was het afgelopen. Twee jaar later begonnen Campert en Kousbroek een eigen blaadje.

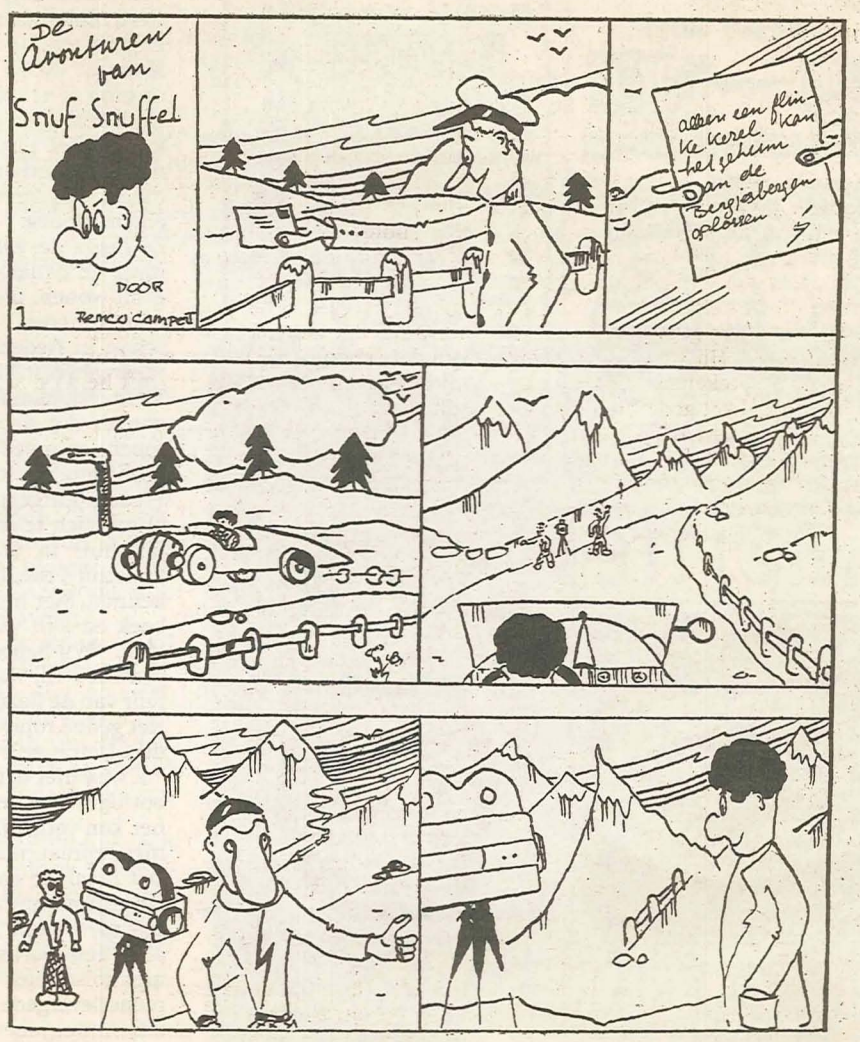

De Avonturen van Snuf Snuffel door Remco Campert.

Vrienden en abonnees

Zeventig abonnees had *Braak* als we de administratie mogen geloven, maar de precisie daarvan mag niet worden overschat. Het zijn vooral oud-leerlingen van het Amsterdams Lyceum, er zitten familieleden tussen, en voor de rest zijn het goeddeels vrienden: Jaap Harten en zijn zuster, de toneelspelers Ton Lutz, Ank van der Moer en Han Bentz van den Berg, de beeldhouwer Carel Visser, de publicist Huug Kaleis. Karel Appel had natuurlijk een abonnement, maar ook Halbo Kool, Koos Schuur en Ferdinand Langen, toen letterkundigen met enige autoriteit. En caféhouder John Eylders natuurlijk. Vier betrokkenen over hun relatie tot het blad.

'De banden zijn doorgesneden'

Aan F.
ik had je bloemen willen sturen
een soort bloemen dat je zou doen begrijpen
hoe ik wandel
onder welke luchten ik wandel
over welke bodem ik wandel.

Door Lucebert getekende advertenties in *Braak*.

ZO BEGINT een vers in *Braak* 5, schrijver is Remco Campert en de F. aan wie het is opgedragen is Freddie Rutgers. Ook zij staat op de abonneelijst van *Braak*, enigszins ten overvloede, want het blad werd onder haar ogen gemaakt.

Freddie was de vrouw van Campert, tot ze samen in Mallorca waren en ze besloten daar te blijven. "Remco ging eerst even naar Amsterdam, om te proberen werk te krijgen dat hij in Mallorca kon doen. Maar hij kwam niet terug en uiteindelijk trok ik ook weer naar Amsterdam." Het milieu keerde ze niet de rug toe. Er volgden verhoudingen met Gerrit Kouwenaar en Jan Elburg.

Ze heeft de vijftigers van zeer nabij meegemaakt, maar ze denkt in de Dordogne, waar ze in 1963 is gaan wonen, niet veel meer aan ze. "De banden zijn doorgesneden." Ze heeft nog wel een enkele vriendschap in Nederland, maar ze is er al tien jaar niet meer geweest. "We hadden te intensief met elkaar geleefd. Niemand kon meer een stap vooruit zetten zonder dat de ander zich daarmee bemoeide. Wie mocht er meedoen in de club, wie heeft er nieuwe schoenen, dat soort dingen speelden."

Freddie Rutgers (1931) kwam naar Amsterdam, vooral om zich te onttrekken aan het dwingende ouderlijk huis in Wassenaar. Ze ging studeren aan de kunstnijverheidsschool en leerde Remco Campert kennen. Met hem vond ze een kamer bij Bert Schierbeek en zijn vrouw Frieda Koch in de Van Eeghenlaan. "Wij hebben allemaal ruim gegeten uit de ruif van Bert. Hij was de enige die werkte, hij was redacteur van de Bezige Bij."

Het gedoe rond het blad, de uitgesproken opinies, de debatten – ze vond er toen niets opmerkelijks aan. "Ik wist niet dat er iets anders bestond. Zo kort na de oorlog was er geen verleden, er was niets waarmee ik het kon vergelijken." Over die oorlog werd trouwens niet gepraat, vertelt ze.

Dat *Braak* de aankondiging vormde van een der belangrijkste literaire stromingen in Nederland kon zij ook niet weten. Ze herinnert zich het tijdschrift vooral als een soort schoolkrant. "We namen het allemaal niet zo serieus. Redactievergaderingen? Noem je dat redactievergaderingen? Wat lief. Het was bij elkaar zitten met jenever. Of, als dat er niet was, met thee. Stel je daar niets van voor. Kibbelen en dan naar Eylders."

Hoewel ze tekende, deed Freddy Rutgers zelf niet mee aan het blad. "Daar was ik lang niet goed genoeg voor," zegt ze nog zonder koketterie. Toentertijd luisterde ze ook liever: "Ik vond dat ik niets wist."

"Zo leuk was die tijd eigenlijk niet. Het was koud en je had altijd een beetje honger. Een boterham met pindakaas was al heel wat." Dat waren eigenlijk de kwesties, zegt ze: "Kou, honger en hoe kom ik aan zwarte jeans."

Die zwarte jeans hadden ze gezien in Parijs, waar Freddie met Remco enige tijd heeft gewoond. Die ervaringen zijn in Camperts werk terug te vinden. Feesten, schrijven, luisteren naar jazz. Freddies belangstelling ging meer uit naar chansons. "Mijn Frans was ook beter." Ze deed wel eens haar best net zo te kijken als Juliette Gréco.

De enige tegen wie ze echt opkeek in die jaren was Lucebert. "Hij was charismatisch, nee, geen informeel leider, hij had een enorme *présence*." Hij was in haar ogen ook de beste dichter, gevolgd door Kouwenaar.

Freddie Rutgers is geen vrouw die gretig sappige verhalen vertelt, maar over Kouwenaar heeft ze een prima anekdote. "Met hem en Gerrit Borgers gingen we Gerrit Achterberg opzoeken. Het bezoek verliep wat moeizaam, vooral door de terughoudendheid van Achterbergs vrouw. Kouwenaar had er genoeg van en schreef *Ku* op de muur. 'Nee toch hè', dacht ik. Hij maakte er Kusje van."

Ze volgt de vijftigers niet meer. Ze leest Umberto Eco, Le Roy Ladurie. Bij haar prachtige huis heeft ze een gîte staan, te huur voor toeristen. Natuurlijk zijn Nederlanders welkom. En krijgen ze dan gratis verhalen over de vijftigers erbij? Freddie Rutgers: "Geen denken aan."

'Het publiek heeft het zonder mij moeten doen'

HANS EIJL (1929) ging na zijn eindexamen rechten studeren, hij was advocaat en verhuisde in 1988 naar Israël om het leven een compleet nieuwe wending te geven. In Jeruzalem houdt hij zich vooral bezig met Kafka, over wie hij regelmatig publiceert.
Na drie jaar onderduik werd hij in contact gebracht met Gunning. "Die nam me van kop tot voeten op en zei toen 'Vier gymnasium'. Ik had nog nooit Latijn of Grieks gehad." Ook hij kwam in de redactie van de schoolkrant terecht. "Mijn voorganger, ene Van der Sluis staat me bij, had een gedicht van Remco Campert laten liggen. Dat doe je niet, vond ik, met een gedicht van de zoon van Jan Campert. Nee, met de inhoud had dat niets te maken, het ging om de reputatie."
Met Campert, die in een parallelklas zat, raakte hij bevriend en daardoor ook met Rudy Kousbroek. Die vriendschap duurt tot op de dag van vandaag. "We zagen elkaar dagelijks indertijd." Er was sprake van dat Eijl de essayist van *Braak* zou worden, maar er waren meningsverschillen. "Ik deelde hun afkeer van Ter Braak en Du Perron helemaal niet. De heldere formuleringen van *Forum* trokken me juist erg aan, ik was een adept. Ter Braak was voor mij ook de man van het Comité van Waakzaamheid. Zelf was ik helemaal niet zo experimenteel. Ik was vooral voor duidelijkheid."
De vriendschap – 'sprankelend, flitsende conversaties, lachsalvo's' – leed niet onder de tegenstelling. Eijl werd redacteur van *Propria Cures* – 'de mederedacteuren zie ik ook nog nu en dan' – en daarin recenseerde hij Camperts bundel *Vogels vliegen toch* zeer positief. Campert was een *gentle poet*, te vergerlijken met T.S. Eliot.
In *PC* kon hij zijn essays kwijt, later, rond 1953, in het Amsterdams *Tijdschrift voor Letterkunde*, waar onder meer ook Frits Staal, Joop Doorman, Johan Polak, Sonja Witstein en Martin Veltman bij waren betrokken. "Ik herinner me een driedelig stuk *De kwadratuur van de twijfel*. Mulisch vond het erg goed, dat vond ik prettig om te horen. Ook een beetje anti-experimenteel verhaal. Gerrit Kouwenaar heeft de aanval op ons blad nog geopend in *Podium*, ik heb het verdedigd, eerlijk gezegd wel een beetje contre-cœur. Ons blad had ook wel enigszins te lijden onder de voorkeuren van Johan Polak, het was wel erg Boutens, Leopold en Verwey."
Eijls voorkeur gaat nog uit naar proza, bij poëzie heeft hij 'vaak een explicatie nodig'. "Nou ben ik zelf ook altijd tot uitleg bereid, als essayist, als advocaat."
Hans Eijl had wellicht een belangrijk essayist kunnen worden, verwant aan Karel van het Reve. Eijl: "Nou noem je wel iemand. Ik bewonderde hem, was ook bevriend met hem. Ik heb er geen spijt van dat het anders is gelopen. De advocatuur nam me volledig in beslag, ik had dat niet willen missen. Het publiek heeft het zonder mij moeten doen en zal het voorlopig zonder mij moeten doen. Maar wie weet komt die grote Kafka-studie er ooit nog."

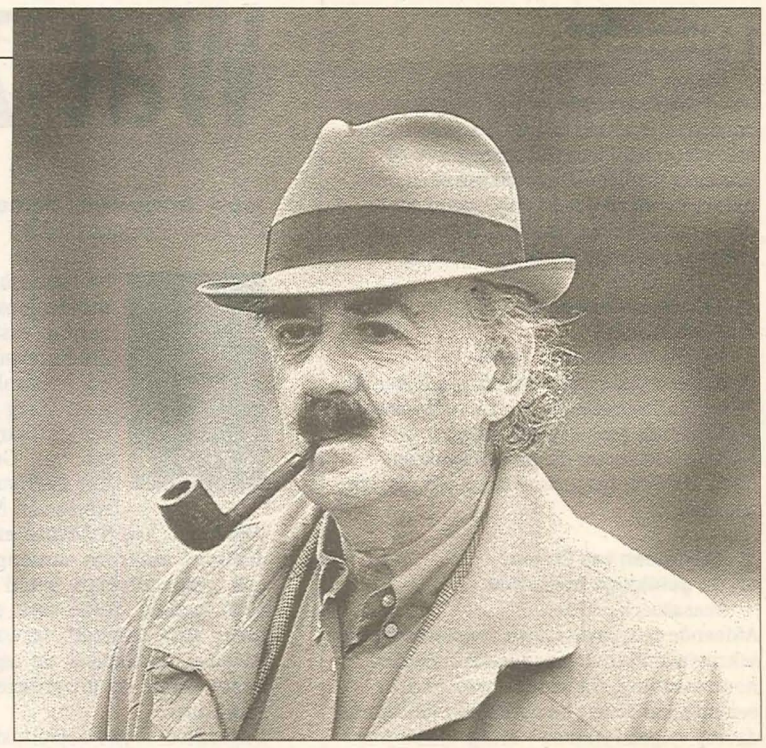

FOTO JOHANNES ABELING / HET PAROOL

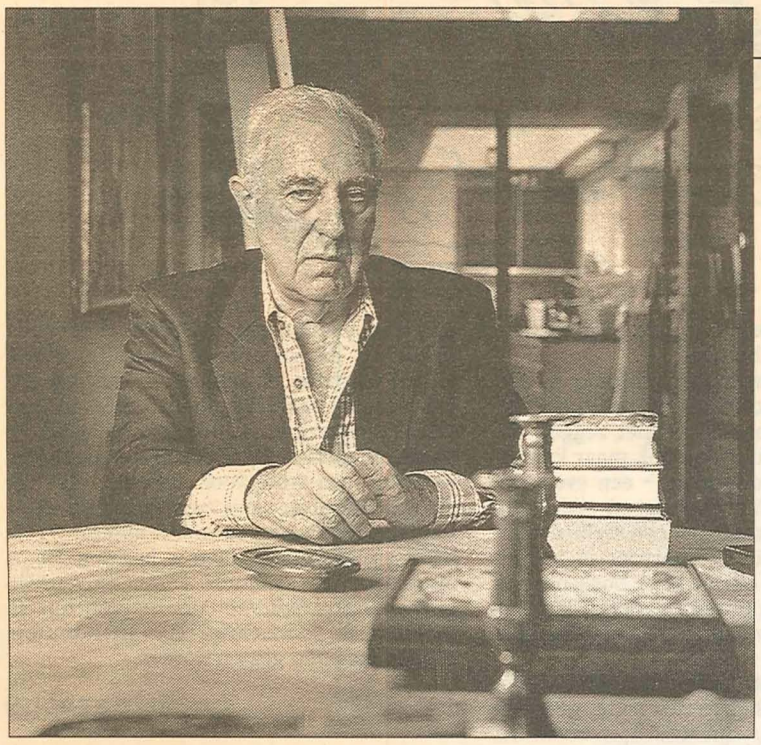

FOTO MARK KOHN

Een Corneille als dank

HERMAN KATER (1928), nu nog advocaat, werd abonnee omdat hij op school bevriend was geraakt met Remco Campert. "Nee, met Rudy Kousbroek niet zozeer, de heer Kousbroek was altijd een somber iemand." Kater was, vertelt hij, ook bij de schoolkrant *Halo* betrokken. "De krant had een eigen kamertje op school, en daar hingen we graag rond. Ik was nog even waarnemend hoofdredacteur, maar die zeikerd van een Gunning heeft me uit de redactie gegooid." Aan 'dat eliteschooltje' van rector Gunning heeft hij niet de warmste herinneringen. "Sommigen kregen hun eindexamen cadeau, zoals Nico Freida, ik kreeg geen enkele hulp. Met de nodige moeite heb ik het gehaald."
De banden met de vijftigers bleven bestaan. Dat had ook te maken met de achtergrond van Kater. Hij was pleegkind van Sylvia Brandt Buys – hoofdredactrice van de *Haagse Post*, 'een bijzondere vrouw' – en haar echtgenoot, 'die klootzak van een Hiltermann'.
Remco Campert schreef voor de HP, maar vooral medewerker Simon Vinkenoog bleef hij vaak zien. "Voor Simon heb ik nog twee of drie echtscheidingen geregeld. Als dank gaf hij me een Corneille. Bij zijn laatste huwelijk was ik getuige. Ed van Thijn, die dat huwelijk sloot, zei nog tegen Vinkenoog: 'Ik zie dat je je advocaat maar alvast hebt meegenomen'. Dat was wel geestig."
Kater heeft nog een aantal nummers van *Braak* in bezit. "Johan Polak zat daar steeds achteraan, die wilde ze van me kopen. God, wat was dat een idioot. Nee, inderdaad, ik ben geen diplomaat, dat zal u duidelijk zijn."

'Kwam ook uit de provincie, net als ik'

JAN HIJINK (1921) werkte een leven lang als ambtenaar bij het Gemeenschappelijk Administratiekantoor. "Bert Schierbeek vroeg me hoe ik op het idee kwam bij zo'n GAK te gaan werken. Ik kon hem zeggen dat mensen als T.S. Eliot, Elsschot en Bordewijk toch ook ambtenaar waren. Het zijn niet zulke vreselijke mensen."
Hijink tekende kort na de capitulatie van de Duitsers als OVW'er, Oorlogsvrijwilliger. Een baan onder militair gezag waarmee hij ook de dienstplicht ontliep. "Je kreeg een Canadees uniform, dat had wel succes in die dagen. Ik herinner me een etentje met een meisje dat dacht dat ik echt een Canadees was. Het kostte vrij veel moeite dat vol te houden."
Hij was in 1945 gelegerd in Apeldoorn en daar ontmoette hij Lucebert. Een echte vriendschap zou hij het niet willen noemen: "We hebben elkaar misschien een keer of acht gesproken." Hij was dan ook verbaasd dat hij op zijn dertigste verjaardag in 1951 een boekje van hem kreeg dat Lucebert in een enkel exemplaar had gemaakt. Een kostbaar geschenk.
Niet alleen via Lucebert ontstond het contact met *Braak*. Hijink schaakte regelmatig met Anton Nijssen, en die woonde ook op kamers bij de Schierbeeks. En zo ontstond er een weekeind-vriendschap. Hijink ging met Campert naar een dancing naast de bioscoop Parisien op de Nieuwendijk, waar ateliermeisjes dansten, en dat vonden ze erg opwindend. Hij heeft prettige herinneringen aan Eylders. "Je dronk, je praatte. Dan ging ik wat oreren, dat kon ik toen nogal, zeker met een borreltje op. De Spaanse mystici, het zeulen met het lijk van Philip de Schone, zo'n verhaal, daar kon ik nogal mee uit de voeten."
Hij herinnert zich een meisje dat haar status vooral ontleende aan het feit dat ze Dylan Thomas had gekend. Lucebert kwam er trouwens niet zo veel, Schierbeek wel, 'een flamboyante figuur, kwam ook uit de provincie, net als ik'. Van Schierbeeks *Het boek ik* verschenen delen in *Braak*. Wat vond hij ervan? "Sommige flarden vond ik aardig, andere niet om door te komen."
In 1952 ontmoette hij zijn vrouw, en hij meende een beetje uit zijn oude sfeer te moeten blijven. Tikje jaloers? Apie Prins stelde ooit vast dat bij Eylders iedereen zich strikt aan andermans vrouw hield. "Het was inderdaad een mooie vrouw ja, is ze nog. Maar ik vond ook dat het tijd werd voor wat huiselijkheid."

PAUL ARNOLDUSSEN en HANS RENDERS

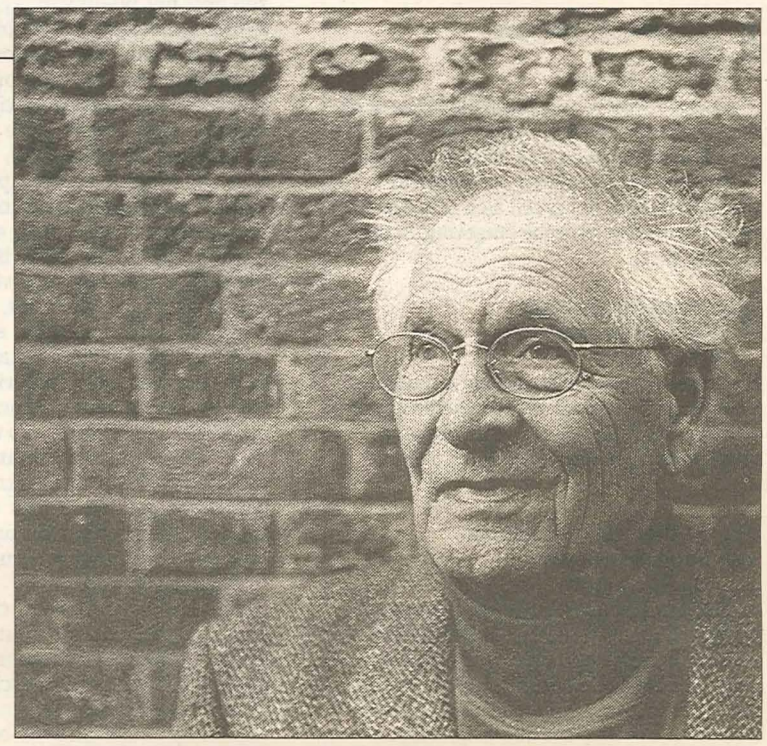

FOTO JOHANNES ABELING / HET PAROOL